

KORMÁNYKOALÍCIÓK VONZÁSÁBAN

Kovács Tamás

(MTA TK Politikatudományi Intézet)

(Horváth Péter: Pártok és koalíciók. Kormányalakítás Magyarországon, 1990–2014. Gondolat Kiadó, Budapest, 2014. 298 oldal)

Milyen kormánykoalíció fog létrejönni? Miért éppen ezek a pártok alkottak koalíciós kormányt? Mi határozza meg, hogy a végrehajtó hatalmat milyen pártösszetétel jellemzi? Ezek azok a kérdések, amelyek nem csak a politikatudomány, hanem a széles közönség, a választópolgárok fantáziáját is képesek megmozgatni. Annak ellenére, hogy e feltevések relevánsak, és minden országgyűlési választás alkalmával a figyelem fókuszába kerülnek, a magyar politikatudomány kevésbé feltérképezett területéhez tartoznak. Horváth Péter „Pártok és koalíciók” című kötete azon kevés magyar szakirodalmi forráshoz tartozik, amelyek magyarázatokkal kívánnak szolgálni, illetve rávilágítanak az egyes kormánykoalíciók létrejötte mögött meghúzódó folyamatokra, oksági viszonyokra. A kötet alapvető érdeme, hogy egy minden eddiginél részletesebb, kidolgozottabb elméleti munkának tekinthető, így mindenképpen hiánypótló alkotásként kell aposztrofálnunk.

A könyv felépítése az olvasó számára könnyen áttekinthető, az egyes fejezetek logikusan épülnek egymásra, így a szerző gondolatmenete világosan nyomon követhető. A kötet első fejezetét a kutatási témához tartozó szakirodalmi áttekintés alkotja. A szerző részletesen bemutatja, és egymással sikeresen ütközteti azokat a nemzetközi és hazai elméleti megközelítéseket, amelyek az elmúlt évtizedekben meghatározták a tudományterület fejlődését, vizsgálati csapásirányait. A tudományterület elméleti előzményeinek áttekintése során az olvasó részletes képet kap a hivatal kontra policy klasszikus vitájáról, a koalíciókutatás során az intézményi környezet felértékelődéséről, valamint az újabb magyarázatokkal előálló többdimenziós és konfiguratív modellek, illetve az institucionalista felfogás reneszánszának létjogosultságáról. A szakirodalmi áttekintés pozitívuma, hogy az olvasó nem csupán egy deskriptív tartalommal találkozik, ehelyett az elméleti háttér leírása kritikai elemzéssel párosul, így az egyes elméleti modellek előnyei és hátrányai mind felszínre kerülnek. A szerző által megfogalmazott legfontosabb kritika, hogy „a politikatudománynak ez az alterülete [...], máig sem tudott megalkotni egy általános ko-

alíciós elméletet” (91. o.), illetve *„megmaradt a koalíciós kutatás apolitikus jellege, gyakorlati politikával szembeni életidegensége”* (93. o.).

A kötet következő három fejezete képezi az értekezés fő mondanivalóját. Az egyes fejezetek egy-egy, a nemzetközi politikatudomány által használt és preferált elméleti modell segítségével kívánnak magyarázatot nyújtani az 1990–2014 között, Magyarországon megalakult koalíciós kormányok létrejöttére. A három elméleti magyarázat, amelyek közé a pártok programtávolságának modellje, a választói akarat elméleti vizsgálata, illetve az intézményi környezet elemzési kerete tartozik, empirikus kutatással alátámasztott, amely az egyes modellek érvényességét jelöli ki. A könyv ennek értelmében a nemzetközi elméleti modellek hazai adaptációjára tesz kísérletet, így nemcsak arra kíván választ adni, hogy a kormányalakítások és a koalíciók pártösszetétele milyen összefüggéseket rejtenek magukban, hanem arról is képet kapunk, hogy a nemzetközi szintéren alkalmazott teoretikus modellek mennyiben alkalmasak a magyar viszonyok leírására.

A kötet zárófejezete egy, a szerző által konstruált elméleti megközelítést tartalmaz, amely sokkal inkább tekinthető jövőbeli kutatási iránynak, mintsem részletesen kidolgozott és a jelenlegi elemzésben hasznos modellnek.

A pártok programtávolságának koalíciós szempontból történő elemzése a szerző szerint azt a klasszikus kérdést veti fel, hogy a politikai programoknak, legyen az párt, vagy választási program, milyen szerepük van a koalíciós összetétel meghatározásában. Másképp megfogalmazva, a policy-pozíciók képesek-e predesztinálni a megalakuló kormány pártösszetételét? Az elemzés a programorientált koalíciós elméletek azon felvetését követi, amely szerint azok a pártok lépnek a legnagyobb eséllyel egymással koalícióra, amelyeknek a programja a legközelebb áll egymáshoz. A szerző álláspontja szerint ez többféleképpen valósulhat meg, ezért a magyar viszonyokat tekintve négy eltérő elemzési szempontot fogalmaz meg: a legfontosabb ügyek, a kiegészítő profil, a csendestárs és a legkisebb rossz analitikus kiindulópontját. A fejezetben az egyes elemzési szempontok megfelelő mennyiségű empirikus alátámasztással rendelkeznek, ugyanakkor fontos azt is megemlíteni, hogy a modell már azzal az alapvető hiányossággal küzd, hogy nem képes a vizsgálat tárgykörébe emelni azt a kérdést, hogy a különböző választási programok az általuk felvetett ügyekről, témákról milyen tartalommal rendelkeznek. Az empirikus források esetében csak azok az adatok állnak rendelkezésre, amelyek azt taglalják, hogy az elemzés tárgyát képező ügyek az egyes pártok programjaiban megtalálhatóak-e, illetve hogy milyen előjellel szerepelnek. Az adatforrások hiányosságának időbeli korlátai is vannak, hiszen a szerző által használt adatbázis kizárólag az 1990 és 2002 között eltelt időszakot dolgozza fel, így a kötet által kijelölt teljes ciklusnak csak egy részét ismerheti meg az olvasó.

Az adatok korlátozottsága így a szerző elemzését nehezíti, ugyanakkor nem gátolják meg abban, hogy érvényes megállapításokat fogalmazzon meg. A fe-

jezet fő következtetése, hogy Magyarországon a választási programok magyarózó ereje kifejezetten gyenge. Sem a legfontosabb ügyek, sem a kiegészítő profil, sem a csendestárs, sem a legkisebb rossz elve alapján nem magyarózhatóak az 1990 és 2014 között megalakult magyar kormánykoalíciók pártösszetétele. A fejezetben a szerző továbbá kiemeli, hogy a *„programalapú magyarózat a koalíciók egésze mellett a pártösszetétel részleges igazolására is csak minimálisan alkalmas”* (153. o.). Az elemzést tehát rámutat arra a tényre, hogy a policy-pozíciók a magyar viszonyokat tekintve nem képesek kellő magyarózattal szolgálni a kormánykoalíciók kialakulására. A megállapítás érvényesége alól valamelyest a 2002-ben megalakult MSZP-SZDSZ kormány *„lóg ki”*, ugyanakkor kifejezetten elgondolkodtató, hogy a kutatás eredményei, valamint a policy-alapú magyarózat szerint 1990-ben MDF-KDNP-Fidesz-kormánykoalíciónak, 1994-ben MSZP-FKGP pártösszetételű kormánynak, míg 1998-ban *„csak”* Fidesz-FKGP koalíciós kormánynak kellett volna létrejönnie.

A kötet harmadik fejezete, amely *„a választói akarat”* elnevezést viseli, az elemzés legizgalmasabb és a legérdekesebb eredményeit szolgáltatja. Az elemzési modell abból a szempontból eltér a többi vizsgálati keretrendszerétől, hogy a koalíciós pártösszetétel szakirodalmi elméleteiből a választói akarat vizsgálata eddig jóformán hiányzott. A fejezet az aggregatív demokráciaelmélet és a felelős pártkormányzat elvének kiterjesztését, illetve szintézisét adja. Az elemzés abból a normatív alapfelvetésből indul ki, hogy a demokráciákban a közvéleményének, a nép akaratának kell érvényesülnie. A szerző feltevése, hogy a kormánypolitika értékelését (*„a politikusok azt csinálják-e, amit akarunk”*) megelőzi azon személyek, pártok kiválasztása, akik a policyt végrehajtják, így mindenképpen innovatívnak és jogosnak tekinthető a kötetben *„nulladik kérdésként”* megfogalmazott felvetés, mely szerint azok kormányoznak-e, akiket a szavazók akarnak. A választói akarat, a népakarat tézisének keresztelt elméleti kiindulópontot a szerző három hipotézis vizsgálatán keresztül teszteli:

1. Álláspontja szerint a formateur párt a választói preferenciáinak kíván megfelelni, ezért a szavazói körében a legnépszerűbb pártot tekinti elsődleges koalíciós partnernek, illetve nem lép olyan párttal koalícióba, amely kapcsán elidegenítené a választóit;
2. A koalíciós együttműködésre felkért pártok sem mennek bele olyan kormányba, amellyel elidegeníthetik a választóikat;
3. A parlamenti ciklus közbeni kormányalakítások kapcsán a politikusok cselekvése a népakaratot követi, vagyis az a forgatókönyv valósul meg, amelyiket a legtöbben támogatják.

A népakarat tézisének vizsgálata során a szerző alapos, a részleteket is figyelembevevő elemzési technikát alkalmaz. A választói akarat érvényesülését hat különböző preferenciavizsgálat alapján kutatja: másodlagos és második fordulás preferenciák, szimpátia-és közelség-jelzők, koalíciós és kormányzati

preferenciák, diszpreferenciák, támogatottsági profil, valamint az egyes politikai forgatókönyvek támogatottságának mértéke. Az elemzésben kizárólag azoknak a koalíciókötési scenárióknak a vizsgálata történik meg, amelyek elsősorban politikailag (és nem matematikailag) voltak képesek realizálódni. A szűkítés alapvető előnye, hogy a vizsgálat alapja annak az intézményi kontextusnak az előtérbe helyezése, ahol maga a koalíciókötés megvalósulhat. A társadalmi, politikai valóság kereteinek rögzítése már csak azért is releváns, mert így elkerülhetővé vált a tisztán elméleti dimenzióban folytatott elemzői tevékenység, így a kutatás fókuszáltsága mindenképpen megfelelő.

A hipotézisek tesztelése során a szerző arra a következtetésre jut, hogy Magyarországon a választói akarat gyenge magyarázó erővel rendelkezik, tehát a köz véleményének csekély befolyása van a koalíciók megalakulására. Ahogy Horváth Péter fogalmaz: *„a kormányalakítás kérdése a politikusok kezében van [...] maguk a koalíciós és pártpreferenciák is a politikai folyamatban formálódnak meg, a koalíciós mintázathoz igazodnak, azaz a politikai akaratképzésnek a következményei, nem pedig előfeltételei”* (190. o.).

A népakarat érvényesülésének korlátait mutatja, hogy a megalakult koalíciók közül csak az 1994-es MSZP–SZDSZ esett egybe a választópolgárok preferenciájával, míg például a közvélemény 1990-ben egy MDF–SZDSZ nagykoalíciót támogatott volna leginkább.

A kötetben alkalmazott harmadik elemzési modell éppen annak az intézményi környezetnek a szerepét hangsúlyozza, amelynek relevanciáját már a népakarat tézise kapcsán tetten érhattük. A fejezet abból az alapfelvetésből indul ki, hogy a kormányalakítás eljárási szabályi, illetve annak politikai folyamata képes azokat a kereteket kijelölni, amelyek között maga a koalíciókötés megvalósul. Ennek értelmében magának az intézményi kontextusnak a felértékelődéséről kell beszélnünk, amelynek ugyanakkor megvannak a saját korlátai is. Annak ellenére, hogy az intézményi környezet, illetve a kormányalakítási szabályok magyarázóereje magas – hiszen a szerző szerint az összes megalakult kormánykoalíciót megfelelően magyarázzák –, mégsem lehetünk teljesen elégedettek ezzel a megállapítással. Ennek oka, hogy a modell gyengesége éppen az előnyében rejlik, tehát igaz, hogy képes magyarázattal szolgálni a létrejött koalíciókra, de ennek oka nem az, hogy az egyes forgatókönyveket a kellő pontossággal előre tudja jelezni, hanem az, hogy a modell túlságosan is általános. Az elméleti modell éppen ezért az összes, politikailag realizálható scenáriót alátámasztja, de nem szolgál magyarázattal arra vonatkozóan, hogy mégis miért az a forgatókönyv valósult meg, amelyik. A szerző megfogalmazása szerint *„a kormányalakítási szabályok olyan intézményi környezetet jelentenek a politikusoknak, amely széles mozgástér ad számukra a kormányzáshoz”* (222. o.). Ez a széles mozgástér ugyanakkor a köztársasági elnök tisztsége kapcsán nem realizálódik. A kormányalakítási eljárási rend, valamint

a rögzült politikai konvenciók az államfő szerepét szimbolikussá teszik, így lényegi befolyással nem rendelkezik a koalíciókötések kimenetelére.

A modell előnye, hogy az intézményi környezet középpontba helyezésével felhívja a figyelmet a koalíciókötés kontextusának relevanciájára, ugyanakkor alapvető hátránya, hogy nem képes pontosan előre jelezni a lehetséges forgatókönyvek bekövetkeztét. Az értékezés erőssége, hogy érzékeli a dilemmát, és rámutat arra a tényre, hogy a valódi hatást nagy valószínűséggel azok a politikai aktorok gyakorolják, akiknek az adott intézményi környezetben a legnagyobb mozgásterük és politikai hatalmuk van, így az intézményi környezet befolyása igaz áttételesen, de érvényesül.

A kötet zárófejezete igyekszik összefoglalni azokat a tanulságokat, amelyeket az egyes nemzetközi elméleti modellek hazai alkalmazhatósága kapcsán felfedezni vélt. A szerző arra a megállapításra jut, hogy a nemzetközi politikatudományban használatos modellek hazai viszonyokra való adaptációja nehezen kivitelezhető, azok magyarázó ereje hazánkban gyenge, a modellek csak jelentős korlátok között tudnak működni. Ennek értelmében a kérdés továbbra is fennáll: hazai kontextusban mi magyarázza a koalíciókötéseket?

Ahogy korábban említésre került, az értekezés fő célja a nemzetközi modellek hazai alkalmazhatóságának vizsgálata, de mivel azok „csődöt mondtak” a kormánykoalíciók létrejöttének magyarázata kapcsán, ezért a szerző egy saját, tentatív magyarázat felvetését teszi meg. Saját elméleti kiindulópontja éppen a tárgyalt elméleti modellek hiányosságait igyekszik kiküszöbölni, ugyanakkor a fejezet terjedelme miatt erre csak korlátozottan kerül sor, így ahogy azt már jeleztük, a magyarázat sokkal inkább elméleti felvetésnek, kutatási kiindulópontnak tekinthető. A zárófejezet ennek ellenére érdekes alapvetésekkel operál, a szerző véleménye szerint a koalíciókötés folyamatát leginkább a politikusok határozzák meg. Az akár „aktorvezérelt”-modellnek is nevezhető elméleti kiindulópont lényege, hogy a politikusok a politikusi autonómiájukat felhasználva fokozatosan távolodnak el a választói akarattól, így csökkentve a választások bizonytalansági tényezőit, a választói preferenciáikat. A távolodást az intézményi környezet teszi lehetővé, mozgatórugója pedig azok a politikusi percepciók, amelyek leginkább a politikai bal és jobboldal dichotóm felosztásában jutnak érvényre.

Zárszóként elmondható, hogy Horváth Péter *„Pártok és koalíciók”* elnevezésű könyve a kutatási terület hiánypótló alkotása. A szerző kellő alaposággal, megfelelő körültekintéssel járja körül a koalíciókötés 1990 és 2014 között bekövetkezett hazai történéseit, valamint helyesen rámutat arra a tényre, hogy a nemzetközi elméleti modellek csak korlátozottan képesek magyarázattal szolgálni a hazai viszonyok jobb megértése kapcsán. A kötet több olyan megállapítást tartalmaz, amelyek eddig nem kerültek a felszínre, illetve számos olyan felvetés is megtalálható benne, amelyek képesek lehetnek új szemlélet-

módot vinni a koalíciókutatás hazai és nemzetközi vizsgálataiba. Az értekezés kritikai szemléletmódját mutatja, hogy nem elégszik meg a már létező modellek használatával, hanem azok alapvető hiányosságait, hátrányait kiküszöbölve próbál kiutat találni a koalíciókötések magyarázatának útvesztőjéből. A tentatív magyarázat gerincét pedig pont az a tényező képezi, amelyet az eddigi elméletek méltatlanul hanyagul kezeltek, és amely nem más, mint maga a politikus. A politikai aktorok szerepének beemelésével a kormánykoalíciók kutatási területe előtt így új perspektívák nyílnak, amelyek szükségszerűen izgalmassá és kutatandóvá avanszálják a vizsgálat témakörét.